

4. Борецький М. І. Антиутопія Дж. Оруела “1984” як узагальнена картина радянського тоталітаризму / М. І. Борецький // Відродження. – 1996. – № 1. – С. 25–27.
5. Вангура З. Двадцять лет англійського роману (1945–1964) / З. Вангура. – М. : Изд-во иностр. лит., 1968. – 310 с.
6. Гаков В. На гребне “волны” / В. Гаков // Лит. обозрение. – 1987. – № 10. – С. 76–82.
7. Жаданов Ю. А. Роман Дж. Оруэлла “1984” в свете современных представлений об утопии и антиутопии / Ю. А. Жаданов // Вісник Харк. держ. ун-ту. – Харків, 1997. – № 388. – С. 24–27.
8. Оруэлл Дж. 1984 / Дж. Оруэлл ; [перевод В. Голышева] // Джордж Оруэлл. “1984” и эссе разных лет. – М. : Прогресс, 1989. – С. 22–208.
9. Оруэлл Дж. Литература и тоталитаризм / Дж. Оруэлл ; [перевод А. Зверева] // Джордж Оруэлл. “1984” и эссе разных лет. – М. : Прогресс, 1989. – С. 244–246.
10. Тоталитаризм : из истории идеологий, движений, режимов и их преодоления / [руковод. автор. коллектива Я. С. Драбкин, Н. П. Комолова]. – М. : Памятники исторической мысли, 1996. – 540 с.
11. Тоталітарна література // Літературознавча енциклопедія : у двох томах / [автор-укладач Ю. І. Ковалів]. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – Т. 2. – С. 489.
12. Чаликова В. А. Утопия и свобода / В. А. Чаликова. – М. : Весть-Вимо, 1994. – 184 с.

Анотація

У статті досліджується відображення у художньому творі тоталітарного суспільства, проаналізовано словник “новомови”, показано особливості мови епохи, зображені у романі Дж. Орвелла “1984”.

Ключові слова: тоталітаризм, лексика, словник, грамати́ка, гніздо, евфемізм, неологізм.

Аннотация

В статье исследуется отображение в художественном произведении тоталитарного общества, проанализирован словарь “новоязыка”, показаны особенности речи эпохи, изображенной в романе Дж. Оруэлла “1984”.

Ключевые слова: тоталитаризм, лексика, словарь, грамматика, гнездо, эвфемизм, неологизм.

Summary

The article researched the representation of the totalitarian society in a work of art, analyzed the vocabulary of “newspeak”, showed the peculiarities of the language, which is portrayed in the novel “1984”.

Keywords: totalitarianism, lexic, vocabulary, grammar, family of words, euphemismus, neologism.

УДК 811.112.2'25:811.112.2'38

Бондарук Л.В.,

докторант,

Волинський національний
університет ім. Лесі Українки

МОВНО-ВИРАЗОВІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОТИВУ ЧАСУ У РОМАНІ МАРСЕЛЯ ПРУСТА “DU CÔTÉ DE CHEZ SWANN” ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДАХ

Сучасна наука прагне дослідити феномен творчості людини, описати та уніфікувати закономірності художньої рецепції буття, які відображаються у витворах

письменників як засобах суб'єктивної презентації дійсності. Розглядаючи творчість у нерозривному зв'язку з процесами пізнання, мислення і свідомості, із поверхневого, суто мовного погляду, наука переходить на глибинний, концептуальний рівень її осмислення. Відомий мовознавець О.О. Потебня сформулював основні принципи психолінгвістичної теорії, в основі якої є твердження про те, що мова й думка є два взаємозалежні та невіддільні одне від одного явища, проте словом не можна передати своєї думки іншому, можна лише спонукати до формулювання власної. Художній твір, який за своєю структурою однієї природи зі словом, може краще і глибинніше розумітися читачем, ніж самим автором. Значення художнього твору не стільки у тому, яку ідею хотів передати автор, а у тому, який вплив він здійснив на читача, а отже, у невичерпних можливостях його змісту [3, 167].

Множинність інтерпретацій тексту (В. Ізер, Г. Яусс) передбачає етнокультурну детермінацію, а, за словами І. Фізера, художня творчість зумовлюється внутрішніми формами національної мови [7, 106].

Керуючись твердженням О.О. Потебні, що у мові немає нічого, окрім форми зовнішньої та внутрішньої [2, 47], у даній статті ми зробимо спробу представити інтерпретацію ідіостилю Марселя Пруста, представника французького символізму, виокремивши як зовнішню і внутрішню форми мови ті мовно-виразові засоби, якими послуговувався письменник для передачі символічного у творі "Du côté de chez Swann" і які дають змогу вирізнити його мову з-поміж інших.

Однак, слід розрізнити мовні засоби (мова художнього твору) та виразові засоби, які досить часто використовуються як синоніми одного поняття. Аналіз мови художнього твору відбувається на синтаксичному рівні, залежить від структури мови та законів поєднання слів. За допомогою мовних засобів ми дізнаємося про світогляд письменника, його систему цінностей, розуміємо тезу, зміст, композицію твору, розгортання подій, розпізнаємо персонажів. За допомогою виразових засобів ми дізнаємося про систему цінностей та особливості світосприйняття автора. Майстерність письменника полягає у тому, наскільки доречно і вдало він обирає відповідні мовні засоби для викладення власних ідей.

Мовні та виразові засоби часто важко диференціювати, оскільки і одні, і другі характеризують мову письменника. Мовні засоби впливають на інтелект і раціональну пам'ять реципієнтів, а виразові – на почуття, смаки, емоції, стимулюють образне мислення та образно-художню пам'ять. Виразові засоби (експресиви) – це емоційно марковані лексичні одиниці або синтаксичні структури, що вживаються переважно у переносному значенні для позначення внутрішнього стану мовця, його власного ставлення до об'єкта мовлення, а їх ефект залежить від лінійного розташування та максимального використання мовних засобів.

Мовно-виразові засоби беруть участь у створенні та відображенні образності, символів, абстрактних понять, які несуть смислову інформацію узагальнено, через асоціації, співвідношення, власний досвід.

У такому форматі особливо цікавим та актуальним є дослідження індивідуального стилю Марселя Пруста, якого самі французи називають

найпопулярнішим письменником та творцем життя [8, 76]. Марсель Пруст (*Valentin Louis Georges Eugène Marcel Proust* (1871–1922)) – автор багатьох оповідань, новел, романів, засновник сучасної психологічної прози. Всесвітньої слави йому принесла епопея із семи частин “У пошуках утраченого часу”. Кожна з частин є умовно завершеним твором з притаманними йому жанрово-тематичною специфікою та емоційним тоном, що дає підстави розглядати “У пошуках втраченого часу” як цикл романів, тому для аналізу ми обрали один із них: “*Du côté de chez Swann*” – “На Сваннову сторону”.

Наскрізним мотивом роману є образ часу, а однією із основних ідей епопеї – показати через образ-символ “час” те, що життя коротке і воно відображається у наших почуттях, емоціях, спогадах, тих переживаннях, які супроводжували події, а не в самих подіях. Саме тому манеру написання Пруста називають “суб’єктивізмом художнього світобачення”, “інструментом по вивченню конструювання реальності людською свідомістю в часі відповідно до емоційних сплесків пам’яті” [1, 43].

Переклад циклу романів “У пошуках втраченого часу”, в тому числі “У сторону Сванна”, українською мовою був виконаний Анатолем Перепадею, який 14 грудня 2003 року був нагороджений відновленою премією Посольства Франції в Україні “Сковорода” за найкращий український переклад твору французької літератури. На російську мову твір “*Du côté de chez Swann*” Марселя Пруста переклали у 1927 році Адріан Антонович Франковський (1888–1942) – “В сторону Свана”, а в 1973 році – Микола Михайлович Любимов (1912–1992) – “По направлению к Свану”. Першу частину “Комбре” здійснила представниця Санкт-Петербурзької перекладацької школи Олена Вадимівна Баєвська.

Мотив часу Марсель Пруст втілює через цілу систему мовних лексичних одиниць, серед яких основними можна назвати абстрактні іменники, прикметники, дієслова, а також їх лінійне поєднання.

Таким прикладом є спогад маленького Марселя про очікування матері, коли вона приходила поцілувати його перед сном, що стає для нього звичкою. У цьому уривку ми відмічаємо особливості манери письма Пруста і передачі смислу в перекладах. Марсель Пруст використовує іменники як з позитивним, так і з негативним значенням:

Marcel Proust “Du côté de chez Swann”	А. Перепадя “На Сваннову сторону”	А.А. Франковский “В сторону Свана”	Н.М. Любимов “По направлению к Свану”
<i>l’habitude</i>	звичка	дурная привычка	потребность
<i>ce bonsoir</i>	прощання	пожелание спокойной ночи	прощаются
<i>un moment douloureux</i>	–	мучительный момент	–
<i>tristesse</i>	журба, смуток	печаль	грусть
<i>préoccupation</i>	горе	тревога	тревога
<i>chagrin</i>	журба	тоска	грусть
<i>angoisse</i>	туга	мучения	тоска
<i>anxiété</i>	гризота	тоска	тоска

<i>angoisses finies</i>	край мукам	окончание мучений	конец мукам
<i>des chagrins</i>	скорбота	заботы	скорби
<i>heures d'angoisse</i>	тоскні години	тоскливые часы	тоскливые часы

Так, Марсель Пруст вказує на силу звичок для наших відчуттів і вживає низку прикметників-означень для підсилення стану тривожності. Саме очікування, яке стало звичкою, було для Марселя радісною подією. Воно ж ставало мукою, коли мама не приходила. Анатоль Перепадя довільно перекладає даний уривок, проте вживає синонімічний ряд, який ні разу не повторився, змінивши слово *bonsoir* на *прощання*, де домінуючим є негативне значення, хоча в автор саме воно передає основний зміст – мама приходила сказати “надобраніч”, побажати доброї ночі. Переклад Франковського більш дослівний, але словом *тоска* він передає три синоніми: *chagrin*, *anxiété*, *angoisse*, до іменника *angoisse* обирає *мучення*, *тоска*. Переклад *l'habitude* як *дурная привычка* повністю міняє контекстуальний зміст, як і в перекладі М.М. Любімова – *потребность*.

Мінливість переживань автор передає протилежними за значенням іменниками у поєднанні з прикметниками, які вказують на різноаспектні ознаки цих переживань:

Marcel Proust “Du côté de chez Swann”	А. Перепадя “На Сваннову сторону”	А.А. Франковский “В сторону Свана”	Н.М. Любимов “По направлению к Свану”
<i>la joie trompeuse</i>	облудна радість	обманчивая радость	обманчивая радость
<i>un amour:</i>	кохання, любов:	любовь:	любовь:
<i>vague</i>	млиста	неясная	смутная
<i>libre</i>	вільна	свободная	вольная
<i>grand</i>	велика	–	–
<i>le plus physique</i>	найплотськіша	плотская	самая что ни есть плотская
<i>successif</i>	змінювана	бесчисленная	бесчисленная
<i>factice</i>	штучна	искусственная	искусственная

А. Перепадя та М. Любімов використовують часткові відповідники, Франковський – еквіваленти.

Особливу роль у тексті відіграють дієслова. Наприклад, з іменником **поцілунок** вживаються:

Marcel Proust “Du côté de chez Swann”	А. Перепадя “На Сваннову сторону”	А.А. Франковский “В сторону Свана”	Н.М. Любимов “По направлению к Свану”
<i>confier</i>	дарувати	дарить	дарить
<i>transporter</i>	нести з собою	переносить	уносить
<i>garder</i>	берегти	хранить	беречь
<i>recevoir</i>	приймати	получение	необходимость
<i>prendre</i>	зривати	брать	–
<i>dérober</i>	красти	похищать	похищать

з іменником **серце** вживаються:

Marcel Proust “Du côté de chez Swann”	А. Перепадя “На Сваннову сторону”	А.А. Франковский “В сторону Свана”	Н.М. Любимов “По направлению к Свану”
<i>posséder le cœur</i>	<i>посідати серце</i>	<i>обладать сердцем</i>	<i>владеет сердцем</i>
<i>la douleur au cœur</i>	<i>серце зацеміло</i>	<i>сердечная боль</i>	<i>серце заболело</i>
<i>calmer le cœur</i>	<i>гамувати серце</i>	<i>дать отдых</i>	<i>приносит успокоение</i>
<i>une souffrance au cœur</i>	<i>серце заніло</i>	<i>сердце заныло</i>	<i>сердце зацеміло</i>

Приклади свідчать, що перекладачі користуються різним прийомом. Так, ми відмічаємо граматичні трансформації: заміна іменника на дієслово, вживання контекстуальних, а не еквівалентних значень: *посідати*, *гамувати серце* (А. Перепадя), *дать отдых*, *сердце заныло* (А. Франковский), *сердце заболело*, *приносит успокоение* (М. Любимов).

Характеризуючи мовні засоби на синтаксичному рівні, можна відмітити, що речення у М. Пруста поширені, насичені граматичними структурами і підпорядкуваннями:

Marcel Proust “Du côté de chez Swann”	А. Перепадя “На Сваннову сторону”	А.А. Франковский “В сторону Свана”	Н.М. Любимов “По направлению к Свану”
<i>Car sa jalousie qui avait pris une peine qu'un ennemi ne se serait pas donnée pour arriver à lui faire asséner ce coup, à lui faire la connaissance de la douleur la plus cruelle qu'il eût encore jamais connue, sa jalousie ne trouvait pas qu'il eut assez souffert et cherchait à lui faire recevoir une blessure plus profonde encore</i>	<i>Бо його ревності, які взяли собі за обов'язок, за який не взявся б і найлютіший ворог, – вразити його нищівним ударом, завдати болю, якого він ще ні разу не зазнавав, – його ревності, вважаючи, що він ще не випив добру повню, намагалися завдати йому ще глибшої рани.</i>	<i>Ибо его ревность, принявшая на себя тягостную обязанность, от которой отказался бы злейший его враг, – поразить его сокрушительным ударом, насильственно познакомить его с самым жестоким страданием, какое он когда-либо испытывал, – его ревность не считала, что чаша страданий выпита им до дна, и пыталась нанести ему еще более глубокую рану.</i>	<i>Дело в том, что его ревность, поставившая перед собой цель, какой не поставил бы перед собой и злейший его враг, – нанести ему страшный удар, причинить ему такую адскую боль, какой он еще никогда не испытывал, – его ревность, полагая, что он еще не дострадал, старалась нанести ему более глубокую рану.</i>

Це речення характеризує особливості усіх перекладів. Так, А. Перепадя замінює однину іменника *sa jalousie* на множину – *його ревності*, підкреслюючи неодноразовість, іменники *un ennemi*, *ce coup* перекладає структурою іменник + прикметник: *найлютіший ворог*, *нищівним ударом*, структуру *la douleur la plus cruelle* перекладає довільно: *болю, якого він ще ні разу не зазнавав*, а структуру *qu'il eut assez souffert* – *не випив добру повню* – фразеологічним зворотом,

очевидно, для підсилення. Подібну довільність відмічаємо і в перекладі Любімова. Переклад Франковського більш дослівний.

У М. Пруста час – персоніфікований. Він вкраплюється у пам'ять, змушуючи пригадувати найсильніші і найяскравіші відчуття, як позитивні, так і негативні, робити з них певні висновки:

“<...> *ce temps- là ne pût m'apporter aucun pouvoir de plus, puisqu'il s'agissait de choses qui ne dépendaient pas de ma volonté et que seul me faisait paraître plus évitables l'intervalle qui les séparait encore de moi* [10, 65];

“<...> *той час не міг мені дати нічого, бо від мене нічого не залежало, довга відстань лише підтримувала в мені надію на те, що перепони можна долати*” [6, 36];

“<...> *это время не могло принести мне никаких новых сил, что дело шло о вещах, не зависевших от моей воли, и что только промежуток времени, отделявший их от меня, делал их для меня менее вероятными*” [4, 32];

“<...> *это время ничего не могло мне дать, ибо от меня ничто не зависело, – длительность промежутка лишь подогревала во мне надежду на то, что препятствия устранимы*” [5, 31].

Наведений приклад розкриває особливості перекладів українською та російськими мовами. Так, переклад Франковського більш точний, окрім граматичної трансформації – заміни однини на множину: *aucun pouvoir de plus* – *никаких новых сил*, а також переклад антонімом: *plus évitables* – *менее вероятными*. Переклади Перепаді та Любімова схожі як за формою передачі, так і за змістом. Слова оригіналу *pouvoir, choses*, які несуть відповідний смисл, передаються як *нічого/нічого/ничто*. Пруст вказує, що те, що відбувається з Марселем, не залежить від його волі, а не від нього, як інтерпретують Перепада і Любімов: *ne dépendaient pas de ma volonté* – *від мене нічого не залежало* – *от меня ничто не зависело*. А про перепони, які можна долати – *препятствия устранимы*, мова взагалі не йде. Вказується на події, які можна уникнути.

Такі розбіжності у перекладах є типічними. Читаючи оригінальний твір Марселя Пруста, ми відмічаємо, що його стиль можна назвати академічним. Кожне речення, кожне слово несуть певний філософський смисл і укладаються у загальний змістовий формат. Контекстуальні заміни, якими послуговуються перекладачі, іноді ведуть до втрат та невідповідностей. Цей факт можна пояснити тим, що мотив часу є основним, домінуючим, перекладаючи якийсь фрагмент, перекладачі повинні були пам'ятати про ціле.

Як висновок, можна сказати, що дослідження ідіостилю Марселя Пруста дає можливість виділити його цілісний мистецький світогляд, а у поєднанні з перекладами виявити традиційне та нове, універсальне та індивідуальне у парадигмах лінгвопоетики та перекладознавства. Художній текст розглядається як система мовно-виразових засобів, які є джерелом осмислення позамовних явищ дійсності. Оскільки ідіостиль письменника формує національні культуромовні традиції (за словами Хосе Ортега-і-Гассета), то доцільно проаналізувати їх у

міжнаціональному просторі, зокрема, французькому, українському та російському. На прикладах перекладів різних типів: А. Перепаді та М. Любімова (довільний переклад) та А. Франковського (дослівний переклад), ми відмітили, що наскрізний мотив часу в романі передається імпліцитно через відповідні мовно-виразові засоби, тому перекладачам потрібно весь час зважати на це, щоб адекватно відобразити у перекладі.

Література

1. Дітькова С. Ю. Насичений квітковими фарбами Комбress : методичний аналіз роману Марселя Пруста "В напрямку Сванна" / С. Ю. Дітькова // Зар. л-ра в навчальних закладах. – 1999. – № 8. – С. 38–43.
2. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М. : Просвещение, 1958. – Т. 1–2. – 551 с.
3. Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня. – М. : Правда, 1989. – 624 с.
4. Пруст М. В поисках утраченного времени / Марсель Пруст ; [пер. с фр. А. А. Франковского]. – Л. : Сов. Писатель, 1992. – Ч. 1 : В сторону Свана. – 480 с.
5. Пруст М. По направлению к Свану / Марсель Пруст ; [пер. с фр. М. Любимова]. – М. : ЭКСМО, 1973. – 461 с.
6. Пруст М. У пошуках втраченого часу : у 7 т. / Марсель Пруст ; [пер. з фр. А. Перепадя]. – К. : Юніверс, 1997. – Т. 1 : На Сваннову сторону : роман. – 386 с.
7. Фізер І. Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні : метакритичне дослідження / Іван Фізер. – К. : KM Academia, 1993. – 111 с.
8. Gros B. De "Swann" au "Temps retrouvé" de Proust / Bernard Gros. – Paris : Hatier, 1981. – 80 p.
9. Proust M. A la recherche du temps perdu : Du côté de chez Swann / Marcel Proust. – Paris : Hatier, 2001. – 438 p.

Анотація

У статті трактується дефініційні ознаки мовних та виразових засобів ідіостилю автора на прикладі роману Марселя Пруста "Du côté de chez Swann", а також його українського перекладу, виконаного А. Перепадею, та російських перекладів, виконаних А. Франковським та М. Любімовим.

Ключові слова: лінгвопоетичний аналіз твору, суб'єктивна презентація дійсності, інтерпретація індивідуального стилю, мовно-виразові засоби, адекватність перекладу.

Аннотация

В статье характеризуются дефинитивные признаки языковых и выразительных средств идиостиля автора на примере романа Марселя Пруста "Du côté de chez Swann", а также на примере украинского перевода Анатоля Перепады и русских переводов А. Франковского и Н. Любимова.

Ключевые слова: лингвопоэтический анализ произведения, субъективная презентация действительности, интерпретация индивидуального стиля, языково-выразительные средства, адекватность перевода.

Summary

The article interpreted the definition signs of language and expression means of author's idiostyle on the example of novel by Marcel Prust "Du côté de chez Swann", and also its Ukrainian translation written by Perepaday and Russian translation written by Frankovskiy and Lyubimov.

Keywords: linguo-poetic analysis of the article, subjective presentation of reality, interpretation of individual style, linguo-facilities of expression, adequacy of translation.